

МІСЦЕ І РОЛЬ СЛОВАЧЧИНИ В ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ Т. МАСАРИКА

ШНИЦЕР І.О. (Ужгород)

Т. Масарик народився 7 березня 1850 р. в маленькому містечку Годонін, що знаходилося на межі Словаччини з Моравією, з корінним словацьким населенням. Його батько був твердим словаком з Копчан, а мати знімечченою чешкою. Тому не дивно, що малий Томаш виховувався під впливом двох стихій: слов'янської й німецької, однак з перевагою слов'янської. Про свою національну приналежність він у своїх автобіографічних спогадах писав: «Як своїм родинним, так і родовим походженням – я словак, без жодних мадярських чи німецьких домішок» [1]. А будучи вже президентом Чехословацької республіки у своїх автобіографічних бесідах з відомим чеським письменником К. Чапеком також згадував про своє словацьке походження, кажучи: «Я почував себе словаком...». Однак це своє словацьке походження він завжди синтетично пов'язував з чеськістю. У своїй відомій праці «Світова революція» з цього приводу писав наступне: «Від дитячих років я почував свою чеськість конкретно в тямленні вдачі, поглядів і життя» своїх земляків там на Словаччині... а згодом і на Моравії та Чехії. У своїх петроградських спогадах Т. Масарик констатував, що вже від початку політичної діяльності, а отже із часу приїзду до Праги, його «програма відразу ж була чехословацькою» [2]. Свідченням цьому є те, що він завжди живо цікавився подіями, що відбувалися на словацьких землях. Видаючи часопис «Час» політик намагався аби в ньому була постійна словацька рубрика. Для роботи над нею Т. Масарик залучив словацьких студентів, серед яких виділявся В. Шробар. Водночас його непокоїла пасивність певних національних кіл словацького суспільства перед натиском мадяризації. А тому маючи літнє житло на Словаччині він неодноразово проводив численні зустрічі з словацькими політичними та культурними діячами. Зокрема, наприкінці 90-х рр. XIX ст. на Бистричці.

Т. Масарик мав консультації стосовно словацької програми, політичної й культурної співпраці з молодими словацькими діячами. На основі цих консультацій у 1898 р. виник журнал. «Нлас», навколо якого згуртувалися такі особи, як В. Шробар, П. Благо, М. Годжа та ін. Усі вони перебували під сильним впливом ідей Т. Масарика, а тому можна сказати, що словацький рух розпочатий молодією генерацією був його справою [3]. Гласисти, як їх називали від імені часопису «Нлас», активно пропитували необхідність чехо-словацької співпраці. Вважали, що це не тільки форма ідеологічного захисту

перед угорцями, але і один із засобів боротьби за зміцнення словацької національної самосвідомості. Гласисти пов'язували відродження словацького національного життя з «моральним відродженням» словацького народу [4]. А один із словацьких послідовників Т. Масарика А. Штефанік вважав, що об'єднання чехів і словаків в єдине культурне, економічне, політичне ціле – єдина реальна можливість вирішення словацького питання [5].

Однак погляди гласистів не були домінуючими в словацькому політичному середовищі на початку ХХ ст. Словацька офіційна політика до початку першої світової війни орієнтувалася передусім на повільний, еволюційний розвиток, на поступове отримання прав в рамках Угорщини. До сфери цієї політичної концепції належала і передвоєнна орієнтація на чеську допомогу, взаємну співпрацю, подібно пошуку контактів з іншими пригнобленими народами Угорщини. А плани щодо радикального вирішення словацького питання, якщо й існували, то пов'язувалися передусім з царською Росією.

Початок першої світової війни приніс великі зміни в словацьку політику. Ці зміни були результатом виникнення нової об'єктивної ситуації в монархії і в світі в цілому. Сараєвське вбивство поховало сподівання словаків на покращення свого становища в монархії, оскільки вони базувалися на особистих контактах з наслідником престолу. Ще однією втраченою надією, яка мала міцні коріння в словацькій політиці, була надія на визволення Словаччини Росією. Однак і по цих сподіваннях, що трималися на вірі в силу російського царизму, не залишилося і сліду після перемоги більшовицької революції в Росії.

У вирішення Словацького питання шляхом здобуття політичної автономії в рамках Угорщини вірилося важко, особливо, якщо згадати суцільну мадяризацію напередодні війни. Щодо словацько-польського варіанту вирішення цього питання, то воно не мало на словацьких землях достатньої підтримки. Можливість же існування самостійної Словаччини не бралася навіть до уваги. В цих умовах, нового змісту набувають чехо-словацькі відносини, які поступово трансформуються в ідею створення спільної держави чехів і словаків [6]. Саме ця ідея в ході першої світової війни стає домінуючою в словацькому політичному середовищі. Вона ж, лежала і в основі чехословацької програми, основні положення якої в загальних

рисах були сформульовані Т. Масариком. Згідно цієї програми, словаки мали стати складовою частиною політичного чехословацького народу в рамках спільної з чехами держави. Будучи главою закордонного визвольного руху, Т. Масарик активно любив дану програму у владних коридорах країн Антанти, оскільки добре розумів, що без словацьких земель майбутня чеська держава неминуче опиниться в оточенні ворожих їй країн – Німеччини, Австрії та Угорщини [7].

У ході першої світової війни Т. Масаріку вдалося здобути подвійну перемогу: по-перше, він зумів переконати великі країни світу, що тільки об'єднання чехів і словаків дасть змогу створити самостійну, життєздатну державу – спадкоємицю частини Австро-Угорщини, і нею має стати Чехословаччина. По-друге, йому вдалося на деякий час зупинити чехо-словацькі суперечки викликані різним розумінням майбутньої спільної державності. Оскільки, якщо серед чехів переважала думка, що чехословацька держава буде втіленням програми чеської державності в новій, кращій формі, розширеній на словацькі (землі, то на словацькій стороні вважали, що йдеться про об'єднання двох рівноправних частин в єдине ціле. Результатом Масарикової діяльності в цьому напрямку стало підписання представниками чеських та словацьких організацій США двох угод – Клівлендської (22 жовтня 1915 р.) та Пітсбургської (30 травня 1918 р.). Остання з них схвалила політичну програму об'єднання чехів і словаків в самостійній державі. Згідно неї, Словаччина в майбутній державі мала мати свою власну адміністрацію, свій сейм та суди. Словацька мова, як і чеська, мала отримати статус державної мови в школах, уряді та в суспільному житті взагалі [8].

28 жовтня 1918 р. на руїнах Габсбургської монархії виникла Чехословацька держава, яка поставила крапку на тисячолітньому перебуванні словацького народу під владою угорців, і розпочала новий – чехо-словацький етап в його житті. З перших місяців існування молодого держави, складна внутрішня та зовнішньо-політична ситуація спонукали Словаччину до посилення лінії на централізацію – всупереч об'єктивним національним інтересам. Але вже з 1919 р. словаки, хоча й переважна їх більшість змиралася, розпочали наполегливу боротьбу за автономію. Цю боротьбу очолила Словацька людова партія та її незмінний лідер А. Глінка. Саме він, в січні 1919 р. інформував Т. Масарика, як президента республіки, про те, що словаки не вимагають автономії негайно, а поступово, по мірі того, як на Словаччині сформується достатня кількість місцевої інтелігенції [9]. Однак будучи творцем теорії чехословакізму, яка була офіційною ідеологією молодого держави, Т. Масарик виступав проти надання

широкої автономії Словаччині в рамках Чехословаччини. Він розглядав автономію, як перший крок до остаточного відокремлення словацьких земель від республіки. Крім того, будучи досвідченим політиком, добре розумів, що у випадку задоволення словацьких вимог, автономії почнуть вимагати й інші народи. І передусім німецьке населення республіки. А без прикордонних німецьких земель держава існувати не могла. Тому також і з цієї причини автономія Словаччини не була для Т. Масарика прийнятною.

У Конституції 1920 р., власне як і в Тимчасовій конституції 1918 р. питання про відносини між чехами і словаками взагалі не розглядалося. І та, й інша виходили із фікції існування єдиної «чехословацької нації», що заперечувала можливість національних протиріч між чехами і словаками. Незважаючи на це, конституція 1920 р. в культурному і мовному відношеннях надавала словакам необмежені можливості, і навіть самостійна словацька держава не могла б гарантувати більшого. Водночас, в політичній сфері, як і в економічній, спостерігалися елементи нерівноправ'я. Вони проявлялися зокрема в тому, що без підтримки чеських депутатів словацькі не могли провести в парламенті жодного законопроєкту. Можливо, що усвідомлення цього факту було однією з причин, які посилили на поч. 20-х рр. автономістський рух [10]. Сам Т. Масарик вважав, що усі вимоги автономістів є безпідставними. У вересні 1921 р. в Ружомберку він заявив: «Наша конституція для Словаччини та для цілої держави заклала, і головне забезпечила основи жупної автономії. Ця автономія буде поширена на найширші верстви. Наджупан та його комітет будуть на Словаччині сталими органами політичної адміністрації. Завданням нової влади буде цю автономію щонайшвидше втілити в життя. Однак звичайна жупна автономія була б недостатньою, як би не було народної своєрідності та індивідуальності словаків» [11]. Однак словацьким автономістам не подобалось, що президент республіки акцентує увагу на словацькій своєрідності, бо цим він нібито не визнає окремішність словацького народу, а вказує лише на деяку його своєрідність, відмінність від чеського, обгрутовуючи таким чином необхідність дальшого перебування словаків у складі політичного чехословацького народу.

Не приніс очікуваних владою результатів і так званий організаційний закон від 14 липня 1927 р., який передбачав корінну реформу місцевого самоуправління [12]. Він лише на деякий час змусив затихнути голоси прихильників автономії, і то головною причиною через те, що людова партія в цей час входила в урядову коаліцію.

Світова економічна криза кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. ще більше загострила суперечки на

національному ґрунті. Зрештою, саме з поч. 30-х рр. ХХ ст. стало остаточно зрозуміло, що ідея чехословацької єдності, на яку власне і спиралася Чехословацька республіка, так і не буде реалізована. Як свідчили результати виборів до представницьких органів влади, національні групи ЧСР починали голосувати згідно етнічних, а не соціально-економічних критеріїв [13]. В такій ситуації для подальшого існування спільної держави чехів і словаків було вкрай важливим, аби на її чолі стояла особа, яка б користувалася підтримкою як серед чехів, так і серед словаків. Без перебільшення можна стверджувати, що Т. Масарик був саме такою особою. Він мав підтримку словацького населення, незважаючи на те, що лідери словацької трудової партії неодноразово критикували його за недотримання Пітсбургської угоди. Однак починаючи з 1930 р. Т. Масарик поступово перестає втручатися у політичне життя Словаччини, яке за його словами характеризувалося «великою деталізацією, нестачею традицій та малістю справжньої роботи» [14]. І це при тому, що значення президента у відношеннях зі Словаччиною особливо зросло після 1933 р. і відомих нітрянських подій, оскільки тодішній глава уряду Я. Маліпетр не користувався підтримкою на

словацьких землях. Та 14 грудня 1935 р. Т. Масарик пішов у відставку [15]. Зробив він це у нелегкий для країни час. Складна зовнішньополітична ситуація, що склалася в Європі в другій половині 30-х рр. ХХ ст., прискорила усі негативні внутрідержавні процеси. Разом вони привели до падіння першої республіки. Таким чином, чехословацька програма Т. Масарика не була реалізована. Чому так сталося? По-перше, словаки вже мали негативний історичний досвід з гунгаризму, який в своїй теоретичній подобі також репрезентувався як ідея політичного угорського народу, а на практиці виявився суцільною мадяризацією. Тому серед словацьких політиків існували побоювання, що в складі чехословацького політичного народу словаки будуть асимільовані чехами. Другою причиною була та, що самі чехи небули готові (або не хотіли) зректись частини власної ідентичності на користь вищої — чехословацької. Водночас вплив чеської культури на Словаччину був великим, а зі словацької культури чехи незапозичили нічого. Головною ж причиною була та, що Чехословаччині не було відпущено достатньо часу, аби політичний народ міг сформуватися. Період 1918-1938 рр. був дуже коротким, а Чехословаччина розвивалася у ворожому кільці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаррік-Масарик Т. Добірні думки.- Прага, 1925.- С. 11.
2. Бочковський О. І. Т.Г.Масарик. Національна проблема та українське питання.- Подєбради, 1930.- С. 199.
3. Григорійв-Наш Н. Т.Г.Масарик. Його життя та діяльність.- Прага, 1925.- С. 46.
4. Ненашева З. С. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в начале ХХ в. Чехи, словаки и неославизм. 1898-1914.- М., 1984.- С. 210.
5. Там же.- С. 212.
6. Hronsky Marian. Voj o Slovensko a Trianon. 1918-1920.- Bratislava, 1998.- S. 20.
7. «Дранг нах Остэн» и народы Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы. 1871-1918.- М., 1977.- С. 215.
8. Ambrose A. S. Dve vysnamne navštevy v Amerike// Slovensko Masarykovi.- Praha, 1930.- S. 157.
9. Deak Ladislav. Cesta A. Hlinku do Pariža roku 1919// Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách.- Bratislava, 1991.- S. 71.
10. Rychlik Jan. Česi a Slovaci ve 20. Století. Česko-slovenské vztahy. 1914—1945.- Bratislava, 1997.- S. 103.
11. Kolisek Aloiz. Tri prejavy slovenským katolíckym predstaviteľom// Slovensko Masarykovi.- Praha, 1930.- S. 210.
12. Мельникова И. Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924-1929 гг.- М., 1962.- С. 296.
13. Rychlik Jan. Opp. Cid.- S. 132.
14. Zemko Milan. Slovenska realita očami tvorcu ČSR. T. G. Masaryk o politike a politikoch // Historická revue. Ročník XI/2000. Číslo 4.- S. 13.
15. Rychlik Jan. Opp. Cid.- S. 133.

РЕЗЮМЕ

МЕСТО И РОЛЬ СЛОВАКИИ В ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Т. МАСАРИКА

Шницер И.Е. (Ужгород)

Данная статья посвящена исследованию неоднозначной роли Словакии в жизни и деятельности Т. Масарика. С одной стороны он был автором и реализатором плана политического освобождения словаков и их вхождения вместе с чехами в Чехословацкую республику, в которой открывались сравнительно благоприятные возможности для завершения процесса формирования словацкой науки. При этом, он выступал против широкой автономии Словакии, гарантированной ей Питсбургским соглашением.

SUMMARY

THE PLACE AND THE ROLE OF SLOVAKIA IN THE LIFE AND ACTIVITY OF T. MASARIK

Schnitzer I. (Uzhgorod)

The author of clause considers separate aspects Mutual relation T. Masarik and Slovakia reaches of a conclusion, that this known political figure has played the important role in a history of the Slovak people. Never — theless, this role ambiguous. On the one hand T. Masarik was the author and was appreciably creator of the plan of politicalclearing Czechs and Slovaks, creator of Czechoslovak republic, which has supkplied rather favorable opportunities for end of long process of formation of a Slovak nation, all necessary conditions for high-grade national life. But at the same time T. Masarik has not understood, that is why has not allowed realization autonomistic of the rights of the Slovaks guaranteed by the Pitzburg agreement.

Т. Г. МАСАРИК І ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ: ПИТАННЯ ПРИЄДНАННЯ, АВТОНОМІЇ І ПОЧАТКІВ КУЛЬТУРНОГО РОЗВОЮ

ДОВГАНИЧ О.Д. (Ужгород)

Воістину, доля Закарпаття унікальна! Неоднозначна! Минали століття за століттями, змінювалися не раз корони правителів, а воно маленьке, згорьоване і забуте, і далі залишалося в чужій державі без будь-якої перспективи на пошуки шляхів самовизначення і з'єднання з братами по той бік Карпат. Не було впродовж століть і відповідної політичної сили, яка б турбувалася за покращення його складного становища.

І лише у ХХ столітті, після розпаду Австро-Угорської імперії, питання про майбутню долю Закарпаття, як і інших національних територій, постало на порядок денний і воно вперше практично перетворилося в міжнародну проблему.

Щоб розпочати детальну розмову про це, як і про ставлення Т.Г.Масарика до Закарпаття, варто хоча б коротко проаналізувати ситуацію, яка склалася на теренах нашого краю в 1918 році, коли розпочали формуватися різні громадські організації і політичні партії, створюватися перші українські народні ради, що згодом відігравали важливу роль в політичному житті.

Відомо, що керівні кола Угорщини прагнули залишити і далі наш край у складі своєї держави. 21 грудня 1918 року був прийнятий навіть спеціальний закон №10 про національну автономію русинів, що проживають в Угорщині, яку називали Руською

Країною, що складалася б з чотирьох комітетів – Марамороського, Угочанського, Березького і Ужанського [1].

Для вирішення цього питання в Будапешті були заплановані збори делегатів від Закарпаття. Але представники народу прагнули розв'язувати цю проблему не в Будапешті, а дома на рідній землі. А тим часом місцеві ради майже повсюдно приймали резолюції про возз'єднання з Україною.

Ось чому спочатку 18 грудня 1918 року відбувся Марамороський, а 21 січня 1919 року – Хустський з'їзд, який не визнавав закону № 10 про Руську Країну, ухваленого без волі народу, а прийняв однозначне рішення про з'єднання з соборною Україною комітетів Мараморош, Берег, Угоча, Уг, Земплін, Шаріш, Спіш і Абауй-Торна і обрав Центральну Народну Раду, яка зобов'язана була заступати інтереси руського народу [2]. Але міжнародні події склалися не на користь вирішення цього доленосного для Закарпаття питання і воно не було реалізовано.

Варто відзначити, що в цей час була утворена нова держава – Чехословацька республіка, що стало результатом діяльності як чеських і словацьких політичних сил всередині країни, так і закордонних акцій відомого чеського професора Т.Г.Масарика. З початком першої світової війни він виїхав у Париж,